

RICHARD PRAŽÁK

Maďarská reformovaná inteligence na Vysočině v počátcích českého národního obrození

Činnost maďarské reformované inteligence v českých zemích po vydání tolerančního patentu patří k nejvýznačnějším kapitolám česko-maďarských obrozenských vztahů.¹ Studium této problematiky má zvláštní význam proto, že přispívá k poznání lidové základny obrozenských vztahů maďarsko-českých a pomáhá řešit řadu zásadních otázek národního obrození, např. poměr lidu a inteligence, vznik české obrozenské inteligence lidového původu, spolupůsobení lidu a inteligence při vytváření české obrozenské kultury, otázky lidových buditelů a jejich společenské funkce atd. Současně může napomoci i k historickému osvětlení negativní úlohy „tolerančních“ nekatolických církví, jež se evangelicky orientovaní historikové snažili ještě nedávno vydávat za mluvčí lidových vrstev a nositele pokrokových vývojových sil národního obrození,² zastírajíce jejich pravou tvář ideových pomocníků feudálního řádu.

Studium činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích po vydání tolerančního patentu bylo až dosud doménou evangelických církevních historiků, kteří ji zkoumali takřka výlučně z idealistického hlediska konfesijního. Materiálový přínos této bohaté literatury je omezen pochybným ideovým přístupem, soustřeďujícím se na podružné otázky náboženské a církevně organizační bez zřetele k obecnému historickému významu a vývoji. Převážná většina prací má kompilační charakter a příležitostný ráz a prozrazuje nedostatek jakéhokoli odborného historického školení. Profesionální historikové buržoazní se zabývali

¹ Srv. diskusní příspěvek J. Macka na kongresu maďarských historiků v Budapešti 10. června 1953, sb. Magyar történeasz kongresszus 1953 június 6—13, Budapest 1954, 564—565 a článek J. Macůrka, České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození, sb. Josef Dobrovský, Praha 1953, 475—476.

² Klasickým příkladem je tu práce J. M. Lochmana, Náboženské myšlení českého obrození. Kořeny a počátky. Praha 1952.

těmito problémy jen ojediněle; materiálově cenné jsou pouze některé studie pozitivistických církevních historiků maďarských a českých. Při zkoumání našeho problému bude třeba nadále vycházet hlavně z pramenného bádání; cenný archivní materiál se dochoval zejména v archívu moravské superintendentury v Praze, v archívech předtiské a zátiské superintendence a kalvínských kolegií v Šarišském Potoku a Debrecíně a v rukopisném oddělení Rádayovy knihovny v Budapešti.³

V poslední době se obrátili k tomuto tématu také historikové marxističtí. Kromě Novotného a Kovácse, kteří se touto otázkou kompilačně zabývali pouze na základě dosavadních znalostí, to byla především Květa Mejdřická, jež ve svém

³ Podrobný přehled a rozbor literatury i pramenů k této otázce jsem podal v první kapitole knihy „Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození“, otištěné ve Spisech filosofické fakulty v Brně, číslo 83, Praha 1962 (v tisku). K studiu působení maďarských reformovaných pastorů a učitelů na Českomoravské vysočině mají určitý význam zejména práce J. Dvořáka, Styky českého a maďarského kalvinismu, Křesťanské listy 1931, č. 6–28; F. Hrejsy, Toleranční evangeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách, Sborník věnovaný D. Dr. Jánovi Kvačalovi, profesorovi teologie k sedemdesiatým narodeninám, Bratislava 1933, 151–170; J. B. Čapka, Československá literatura toleranční I–II, Praha 1933. Cennější jsou edice se širším zaměřením, zvláště edice K. Adámka, Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku, I Praha 1912, II Praha 1924; V. Schulze, Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšlském v století XVIII., Praha 1915; J. F. Svobody, Lidové hnutí náboženské na Moravě v 18. a 19. století, příloha Selského archivu k roč. XV., 1922, a Ant. Rezka — J. V. Šimáka, Listář k dějinám náboženských bloudivců českých v století XVIII. a XIX., I. část do r. 1810, Praha 1927, II. část 1811–1907, Praha 1934. Z drobnějších prací časopiseckých jsou nejdůležitější ze starší literatury studie J. Dobiáše, O zatknutí pana superintendenta M. Blažka, Časopis historický 1881, 161–188, a z novější studie R. Říčana o Ferenci Kovácsovi, Kostnické jiskry 1953, č. 41, a o János Inczédym, tamtéž 1954, č. 8, 9, 10, 36, 38. Z maďarské literatury se vztahují alespoň okrajově k Vysočině např. práce A. Ballagihó, Magyar ref. papok Csehországban (Maďarští reformovaní kněží v Čechách), Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1887, II, 1291–1295, 1318 až 1324; J. S. Szabó, A cseh-morva református egyház (Česko-moravská reformovaná církev), Protestáns Szemle 1910, 375–381; I. Benkó, Magyar református papok a 18-ik század végén Cseh-és Morvaországban (Maďarští reformovaní kněží v Čechách a na Moravě koncem 18. stol.), Reformáció 1925, 158–165 a G. Kúra, Cseh-magyar református történeti kapcsolatok (Historické styky českých a maďarských kalvínů), Komárom 1937. Z novější maďarské literatury upozorňujeme alespoň na cenný ediční příspěvek V. Segesváryho, Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz (Dopisy Michala Blažka Gedeonu Rádayovi), Református Egyház 1954, č. 11.

Z archivního materiálu jsou nejcennější dopisy uherských reformovaných pastorů na Moravě superintendentu Michalu Blažkovi v Archívu moravské superintendentury v Praze (dále AMS Praha), deník superintendenta Samuela Szálaje z r. 1782 a jeho korespondence z let 1782–1787 v Archívu předtiské superintendence (Tiszáninnen református egyházkerületi levéltár — dále TIREKL) v Šarišském Potoku, korespondence Gedeona Rádaye z osmdesátých let 18. století v Rádayově knihovně (Ráday könyvtár — dále RK) v Budapešti a subskripční knihy studentů v archívech příslušných kalvínských kolegií v Šarišském Potoku, Debrecíně a Pápě.

spise o ohlasu francouzské buržoazní revoluce v českých zemích věnovala značnou pozornost otázce tzv. helvetské rebelie na Českomoravské vysočině, do níž byli zapleteni i někteří maďarští reformovaní pastoři působící na Novoměstsku.⁴ Helvetská rebelie je jednou z nejvýznamnějších kapitol protifeudálního hnutí českého lidu na sklonku 18. století a náleží zároveň k nejprogresivnějším historickým tradicím v minulosti Vysočiny vůbec. Vzhledem k tomu, že byla spjata i s činností některých pokrokových maďarských reformovaných pastorů na Novoměstsku, tvoří také ideově nejzávažnější součást působení maďarské reformované inteligence na Vysočině, a proto se jí budeme zabývat i v tomto článku, hlavně ve spojitosti s osobností Michala Blažka.

Když bylo po vydání tolerančního patentu dovoleno budovat v českých zemích evangelické církve helvetského i augšpurského vyznání a povolal sem za tím účelem kazatele z Těšínska a Uher, přiklonila se většina českých evangelíků k vyznání helvetskému a byla proto nucena přijímat kazatele z maďarských oblastí Uher, ovládaných kalvinismem, neboť evangeličtí Slováci byli převážně luterány. I mezi uherskými reformovanými pastory, kteří tehdy přišli do českých zemí, se vyskytli rodilí Slováci, ale byly to jen výjimky. Příliv uherských reformovaných pastorů zasáhl zejména Českomoravskou vysočinu, kde od r. 1784 vyrůstají první sídla moravské i české superintendence helvetského vyznání: prvním reformovaným superintendentem na Moravě se stal pastor v Jimramově Michal Blažek, prvním reformovaným superintendentem v Čechách pastor v Krouně u Skutče Ferenc Kovács.

Pronikání maďarských reformovaných pastorů na Vysočinu koncem 18. století podporovalo úzké spojení tajných evangelíků z Vysočiny s Uhrami už před tolerancí, iniciativa, kterou zde vyvinuli po vydání tolerančního patentu nejen evangeličtí poddaní, ale i jednotlivci mezi vrchnostmi, a také zájem vůdčích osobností mezi uherskými reformovanými pastory na Vysočině Michala Blažka a Ference Kovácse. Ti měli v Uhrách velké známosti mezi vedoucími představiteli maďarské reformované církve z řad vysoké kalvínské hierarchie i magnátské šlechty, s jejichž pomocí dosáhli oba také jako první superintendentských úřadů a zajistili pro Vysočinu i dostatek reformovaných pastorů a učitelů z Uher.

V posledních desetiletích doby temna docházelo pod tlakem feudálního útisku, v němž mělo významný podíl i pronásledování náboženské, ve zvýšené míře k útekům poddaných z českých zemí do Uher. Jen v letech 1740—1752 uteklo z jihlavského kraje do Uher 217 poddaných a někteří z nich i na čistě maďarská místa v okolí Budapešti, Debrecína aj.⁵ Uprchlí poddaní z Vysočiny se usazovali

⁴ E. Kovács—J. Novotný, *Maďaři a my*, Praha 1959, 143—145; K. Mejdřícká, *Čechy a francouzská revoluce*, kap. IV. „Hnutí proti vojenské povinnosti na Českomoravské vysočině r. 1797,“ Praha 1959, 99—120.

⁵ J. Obršlík, *Sťahovanie moravských poddaných na Slovensko koncom 17. a v prvej polovici 18. stor.*, Historické štúdie IV, Bratislava 1958, 154—155.

těž v zemplínské stolici nedaleko Miškolce, v Kaku, Tiszakeszi aj., kde se vyskytli např. poddaní z Olešnice.⁶ Mnozí z těchto uprchlíků se vraceli občas tajně do vlasti a utvrzovali tajné evangelíky v jejich smýšlení, např. rychmburský rodák Josef Čejka, zatčený r. 1750 na Moravě pro šíření bludařství.⁷ Z míst, která měla spojení s Uhrami, vzešla také pověstná olešnická petice s požadavkem náboženské svobody, která byla posledním vnějším popudem k vydání tolerančního patentu a kterou předložil v září 1781 císaři Josefovi II. osobně olešnický občan Jiří Jakubec, jemuž pomáhal stylizovat její text agent uherské reformované církve ve Vídni Samuel Nagy.⁸

Po vydání tolerančního patentu se obraceli čeští evangelíci k agentům uherské kalvínské církve ve Vídni a v Prešpurku s žádostmi o kněze a učitele. Agenti byli ve stálém styku s maďarskými kalvínskými předáky a již 22. prosince 1781, necelé tři měsíce po vydání tolerančního patentu, psal bratislavský agent János Mihályfalvi hlavnímu kurátoru uherských kalvínů baronu Gedeonu Radáyovi st., že k němu dochází bezpočet lidí z Čech a Moravy s prosbami o reformované kněze a učitele, kteří by znali alespoň trochu slovensky.⁹ Prosil Rádaye, aby se ujal jejich záležitosti a navrhoval mu vyslat do českých zemí Blažka, který před tím působil u Rádaye jako vychovatel a v té době dlel na studiích ve Švýcarsku. V tomto jednání pokračovala i deputace evangelíků z řad uprchlých českých poddaných v Uhrách, která se vypravila 1. února 1782 k předtiskému kalvínskému superintendentovi Samuelu Szalayovi a prosila jej o podporu této akce, již se opravdu celá předtiská kalvínská superintendence aktivně ujala a vyvinula horlivé přípravy k jejímu uskutečnění.¹⁰ To bylo zřejmě známo také u nás, a proto jeden z nejmocnějších feudálů na Vysočině, hrabě Filip Kinský, adresoval 2. června 1782 prosbu o reformovaného pastora a učitele pro své rychmburské panství přímo na superintendenta Szalaye.¹¹

Nevedla jej k tomu přízeň k toleranci, nýbrž obava ze sociálního vření mezi

⁶ I. C z e g l e, A cseh-magyar református egyházi kapcsolat egyt évtizede (Jedno desetiletí česko-maďarských reformovaných církevních styků), 1782—1792. Rukopis, Sárospatak 1954, 9.

⁷ K. V. A d á m e k, Josef Čejka, český emigrant a uherský komisař evangelický, Věstník král. české společnosti nauk 1920, č. 2.

⁸ F. B e d n á ř, Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777 až 1781, Praha 1931, 210—215.

⁹ Tento dopis je v RK Budapešt sign. 1224.

¹⁰ O tomto jednání Szalayův list Mihályfalvimu z Miškolce 27. 2. 1782, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6451. Dokumenty o přípravách k odchodu maďarských kazatelů do Čech a Moravy v předtiské superintendenci jsou tamtéž ve fondech A XVIII a A XIX.

¹¹ Dopis Kinského Szalayovi je znám z literatury na základě Véghovy rukopisné práce „Nachricht von der Entstehung der Reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“ (u nás je 1 opis v Knihovně Husova sboru v Praze) pod chybným datem 2. ledna 1782. Originál Kinského listu, který se nachází v TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6637 a je datován 2. června 1782, umožňuje tento vžitý omyl opravit.

lidem, jehož protifeudální orientace vedla k smiřlivějšímu postoji k náboženské toleranci i katolickou šlechtu, která si začínala uvědomovat, že je v jejím vlastním zájmu, aby masy nekatolíků, mezi nimiž se vyskytovalo mnoho feudálnímu řádu zvláště nebezpečných náboženských blouznivců, byly podřízeny církevnímu dozoru. Hrabě Kinský byl jedním z prvních českých feudálů, který postřehl, jakou pomoc mu může poskytnout dobře organizovaná církevní moc evangelická v boji s protifeudálním hnutím poddaných. Přivedly jej k tomu zkušenosti z prvních měsíců po vydání tolerančního patentu na jeho vlastním rychmburském panství na Skutečsku. V lednu 1782 zde došlo k vážným nepokojům v evangelických obcích Krouně a Rané, kde poddaní vyhrožovali, že přepadnou kněze a vrchnosti a dobudou si svobody.¹² Vláška se obávala zejména, aby se evangelíci nepokoušeli podřídit svou církevní organizaci protestantskému Prusku. Tato obava nebyla asi bezdůvodná, neboť i na rychmburském panství se později objevily podobné tendence; na pruského krále mysleli jistě také krounský poddaný Václav Halamka a mířetínský František Čejka, kteří byli u rychmburského vrchnostenského úřadu obžalováni z výroku, že nepošle-li jim panovník učitele jejich náboženství, dostanou je od jiného krále.¹³ Už v červnu 1782 jednali proto na vrchnostenské kanceláři v Rychmburku úředníci hraběte Kinského, zřejmě z jeho přímého popudu, se zástupci evangelíků na panství o povolání pastorů a učitelů z Uher a stavbě nekatolických modliteben.¹⁴ Evangelíci z Krouny, Rané, Perálce a Svratoucha žádali přitom výslovně o reformovaného duchovního a učitele z Debrecína a sám hrabě Kinský tlumočil tento jejich požadavek prostřednictvím svého inspektora vídeňskému agentu uherské kalvínské církve Samuelu Nagyovi s přáním, aby v negativním případě se kazatel určený na jeho panství alespoň za debrecínského vydával.¹⁵ Viděl v příchodu vyžádaného kazatele jediný prostředek k uklidnění nepokojů mezi nekatolíky a v evangelické duchovní správě spatřoval tedy i záruku, že projevy sociální nespokojenosti nekatolíků budou paralyzovány a kontrolovány jejich vlastní církevní organizací.

Stejnou závažnost tomu přikládal i superintendent Szalay a ostatní předáci předtiské superintendence. Na 30. června 1782 svolali do Miškolce superintendenční shromáždění, na němž bylo usneseno soustavně pečovat o vysílání maďarských reformovaných kazatelů a učitelů do českých zemí. Byl zde přečten dopis hraběte Kinského z 2. června 1782 a rozhodnuto poslat na jeho rychmburské panství kazatele Ference Kovácse z Nižnej Kamenice a učitele Mihálye Viczencze, dokončujícího poslední rok studia na kalvínském kolegiu v Šarišském Potoku.¹⁶

¹² V. Řezníček, Jan Leopold Hay, biskup královéhradecký, ČČM 1904, 335.

¹³ K. V. Adámek, Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku (dále Adámek), I, 188—189, 223, 226, 273.

¹⁴ Zápis z tohoto jednání z 14. VI. 1782 otištěn tamtéž I, 251—259.

¹⁵ Srov. přepis dopisu agenta Samuela Nagye superintendentu Szalayovi z Vidně 20. VIII. 1782 v Szalayově deníku (zápis z 2. IX. 1782), TIREKI. Šarišský Potok A XIX 6872.

Duší celé akce byl superintendent Szalay, který vyhledával vhodné kandidáty pro službu v českých zemích mezi kazateli a učiteli své diecéze a togáty kalvínského kolegia v Šarišském Potoku, znajícími aspoň trochu slovensky. Szalay znal české země z vlastní cesty, kterou podnikl ještě před vydáním tolerančního patentu přes Znojmo a Jihlavu do Prahy a zpět na Olomouc a Brno, a velice si oblíbil jejich obyvatele.¹⁷ Osobní sympatie posílily jeho odhodlání pomoci českým evangelíkům helvetského vyznání vybudovat vlastní církevní organizaci.

Z jeho iniciativy odešel do českých zemí 30. srpna 1782 jako první István Breznai do Javorníka, potom v září Ferenc Kovács a Mihály Viczencz na rychmburské panství hraběte Kinského, a Pavel Šlachta s Istvánem Vásárhelyim do Klobouk u Brna. Po nich do konce roku 1782 Joel Jessenius do Chvaletic, Pál Szentmártoni do Jimramova, Samuel Sallai do Prosetína, István Balla do Vanovic a Imre Csider do Semtěše.¹⁸ Už před nimi se usadil v Nosislavi na Moravě 26. srpna 1782 Michal Blažek jako vůbec první reformovaný pastor z Uher, který přišel po vydání tolerančního patentu do českých zemí.¹⁹ Blažek vystudoval v Debrecíně a v době svého vychovatelství u hlavního kurátora uherské reformované církve hraběte Gedeona Rádaye se seznámil s mnoha čelnými osobnostmi uherských kalvínů. Po svém příchodu na Moravu pravidelně informoval hraběte Rádaye, superintendenta Szalaye i některé ze svých debrecínských profesorů o situaci reformovaných sborů v českých zemích a připravoval tak půdu k vyslání dalších kazatelů a učitelů z Uher.²⁰ V tom mu byl nápomocen také Ferenc Kovács, usazený v Krouně, který si dopisoval se superintendenty obou hlavních uherských kalvín-

¹⁶ Viz akta superintendenčního shromáždění v Miškolci z 30. VI. 1782. TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6694.

¹⁷ List superintendenta Szalaye rektoru šarišskopotockého kolegia Istvánu Szentgyörgyimu z Miškolce 29. IX. 1782, Archív kalvínského kolegia v Šarišském Potoku Kt. 864/102. Szalayovy zásluhy o vyslání reformovaných pastorů a učitelů do českých zemí dokumentují zvláště jeho deník z r. 1782 a jeho dopisy z let 1782–1787 k profesorům potockého kolegia, agentům uherských kalvínů v Bratislavě a ve Vídni i k maďarským reformovaným pastorům a učitelům v českých zemích v TIREKL Šarišský Potok, fondy A XVIII, A XIX, A XX, A XXI, A XXII.

¹⁸ Viz azta v TIREKL Šarišský Potok A XX 7132 a A XIX 7074.

¹⁹ Datum Blažkova příchodu do Nosislavi známe z jeho dopisu vrchnímu slůžnému v Debrecíně Lajosi Domonkosovi z 10. X. 1782, uveřejněného K. Vásvárym v *Sárospataki Füzetek* 1862, 196.

²⁰ Dopisy Blažka Rádayovi vydal V. Segesváry l. c., a důležitý Blažkův list Rádayovi z 24. ledna 1784 otiskl J. Molnár v *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1906, č. 36, 562–564. Blažkovy listy Szalayovi ze srpna a září 1782 uchoval sám Szalay přepisy ve svém deníku z této doby, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6872. Z ostatních Blažkových dopisů je důležitý jeho list profesoru debrecínského kalvínského kolegia Jánosi Varjasovi z Nosislavi 9. V. 1783, který se nachází v rukopisné sbírce přepisů historických dokumentů k uherským dějinám *Miscelanea hungarica*, tomus VI, 339–340, Archív zátiské superintendence, Debrecen.

ských diecézí v Předtisi a Zátisi, kde byly rovněž v Šarišském Potoku a Debrecíně nejvýznamnější maďarské kalvínské školy.²¹ Pod vlivem Kovácsovým i Blažkovým, který se přestěhoval v roce 1784 do Jimramova, se mnozí uherští kalvínské pastoři a učitelé rozhodli usadit na Vysočině. Viczencz, který přišel společně s Kovácsem na rychmburské panství Kinského, se usadil ve Svratouchu, Szentmártoni odešel z Jimramova v březnu 1784 do Krátké a v červenci téhož roku do Německého, István Gaal zavítal v dubnu 1783 do Telecího u Poličky, v červnu 1783 dorazil István Cséti Nagy do Nového Města na Moravě atd. V roce 1784 přešel bývalý kloboucký kantor István Vásárhelyi do Horních Vilímovic, a do Svratoucha, který Viczencz zaměnil za Černilov, nastoupil Mihály Bari.

Rokem 1784, kdy byly utvořeny samostatné české a moravské evangelické superintendence helvetského vyznání, skončil organizovaný příliv maďarské reformované inteligence do českých zemí. Přesto i poté sem přišla řada uherských reformovaných pastorů a učitelů; na Vysočinu např. Béla Baranyai do Borové, Samuel Galambossy do Telecího, Péter Molnár do Telecího a Proseče, György Bory do Prosetína a Svratoucha, István Czakó do Svratoucha, Ján Fabry do Horních Vilímovic, János Inczédy do Jimramova a Německého, István Törös do Proseče.²² Snaha po zlepšení jejich nevalné hmotné situace vedla maďarské reformované pastory k ustavičnému střídání míst; mnozí z nich prošli čtyřmi až pěti sbory. Někteří u nás nezakotvili a po několika letech se vraceli do Uher (Kovács, Szentmártoni, Galambossy aj.), jiní splynuli s českým prostředím, založili zde nové rodiny a postupně se počestili. Jejich potomci, Nagyové, Molnárové, Szalatnayové aj. tu žijí dodnes.²³

Základní fakta a životopisné údaje o činnosti maďarských reformovaných pastorů a učitelů na Vysočině byla známa už našim evangelickým církevním historikům, třebaš neúplně a nepřesně. Co jim unikalo, byl společenský smysl jejich činnosti, nemohli pochopitelně vidět a přiznat reakční funkci evangelických církví v jejich celku, ani naopak pokrokovou roli některých jejich představitelů. Význam jednotlivých osobností měřili svými náboženskými brýlemi a tak dospívali k tomu, že vychvalovali nejreakčnější a nejkonzervativnější živly a zatracovali všechny pokrokové kněze a učitele, zasažené osvícenskými ideami či dokonce revolučními myšlenkami přicházejícími k nám z revoluční Francie a sympatizující s protifeudálním bojem poddaných. Tam, kde neznali fakta, anebo je přiznat nechtěli — jako např. v případě Blažkově — záměrně zastírali skutečný pokrokový

²¹ První dopis z Krouny napsal Ferenc Kovács Szalayovi 21. X. 1782 (srov. záznam v Szalayově deníku z 5. XI. 1782), z ostatních Kovácsových listů upozorňujeme na jeho důležitý dopis zátiskému superintendentovi Samuelu Szilágyimu z 16. XI. 1782, Archív zátiské superintendence Debrecen, püspöki iroda iratai (spisy biskupské kanceláře) sign. 1782/33.

²² Srov. pozn. 18 i údaje Památníku Kašparova a Bednářova a Památky roku slavnostního 1863, Praha 1864.

²³ Tamtéž a k tomu archívni dokumenty v AMS Praha, fasc. 47, 48 aj.

společenský význam jejich činnosti. S ohledem na tyto skutečnosti jsem se dosud zabýval maďarskou reformovanou misí na Vysočině jenom v hrubých základních rysech a soustředil jsem se na základě neznámého pramenného materiálu z maďarských archivů především na výklad jejího vzniku v prostředí maďarském. Omezený rozsah přítomné studie neumožňuje zabývat se činností maďarské reformované inteligence na Vysočině v plné šíři s přihlédnutím ke všem závažným problémům. Zaměřím se proto blíže na dvě důležité, ba možno říci základní, klíčové stránky problému. Jednak na to, že evangelická církev helvetského vyznání zastávala na Vysočině od samého počátku úlohu služebníka feudální reakce a hlídače lidových mas, kterou jí přisoudili feudálové a josefinské reformy, což se výrazně projevilo už příchodem pastora Ference Kovácse, za druhé na zdůraznění role pokrokových jedinců mezi maďarskou reformovanou inteligencí, kteří měli blízko k lidu a často se uplatnili se zdarem i v českém obrozenském procesu. Půjde tu vlastně o konfrontaci reakční a pokrokové linie mezi uherskými pastory v souvislosti s jejich činností na Vysočině, a tím také o příspěvek k historickému výkladu otázky vztahu lidu a inteligence *v národním obrození*.

O příchodu Ference Kovácse na Vysočinu nás nejpodrobněji zpravuje jeho dopis zátiskému superintendentovi Samuelu Szilágyimu z 16. listopadu 1782.²⁴ V úvodu svého listu Kovács Szilágyimu zevrubně vylíčil uvítání na Rychmburku, kam dorazil 4. října 1782. Byl zde přijat hrabětem Kinským a královéhradeckým biskupem Hayem, na jehož vlídné jednání vzpomíná se zvláštním uznáním. 13. října 1782 konal Kovács na nádvoří rychmburského hradu první kázání před velkým množstvím lidí. Toto kázání vyšlo později tiskem a náleží k prvním u nás tištěným evangelickým památkám po vydání tolerančního patentu. Ve svém dopise Szilágyimu Kovács psal, že jen v chrudimském kraji se hlásí k protestantům dvacet tisíc osob, jež vesměs vyžadují jeho služeb. Odevšad, ba dokonce až od saských hranic, docházejí k němu s prosbami o kazatele. Jsou ochotni přijmout i pastory neznalé češtiny a na litomyšlském, novohradském, poličském a rosickém panství jim slibují stejný plat, jaký má on sám (400 zlatých). Kovácsova zpráva pěkně zachycuje sociální vření v lidu, vyvolané josefinskými patenty. Zvláště zajímavá je jeho zmínka o sektářích, kteří popírají zmrtvýchvstání, existenci duše a celé náboženství pokládají za klam. Šlo zde zřejmě o deisty, kteří byli v chrudimském kraji velmi rozšířeni a jejichž učení mělo aktivní protifeudální zaměření se silným živelným sklonem k ateismu. Jejich nebezpečí pro stávající řád v době náboženského uvolnění si vládnoucí třída brzo uvědomila a již 12. října 1782 byl ve Vídni proti nim vydán dekret, podle něhož měli být deportováni do Sibiňska k tamním ariánům a jejich usedlosti prodány v dražbě.²⁵

V rozbouřeném prostředí severních výběžků Vysočiny, kde náboženské vření

²⁴ Viz pozn. 20.

²⁵ A. Rezek—J. Šimák, Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX., (dále Rezek—Šimák), I, 21.

přinášelo feudálům mnohem nebezpečnější neklid sociální, v kraji, v němž po vydání tolerančního patentu udávali tón bývalí tajní nekatolíci a náboženští blouznivci, uvítal hrabě Kinský Kovácse s otevřenou náručí, řadu dní jej hostil na svém rychmburském hradu a poskytl mu k platu z vlastních peněz přídavek 100 zlatých ročně.²⁶ Našel v něm člověka dobře odpovídajícího jeho záměrům. Byl to konzervativní kněz, ústupné a nevýbojné povahy, nepochybující ani stínem o oprávněnosti feudálního uspořádání společnosti. Už ve svém prvním kázání na nádvoří rychmburského hradu 13. října 1782 vybízel Kovács poddané zcela v duchu katolických misionářů jezuitských k poslušnosti vůči vrchnosti, aby dávali každému, co jsou povinni, „komu daň, tomu daň, komu clo, tomu clo, komu bázeň, tomu bázeň, komu čest, tomu čest... atd.“ a žehnal všem pánům českého království a nejvíce ovšem svému Filipu Kinskému. Toto Kováčsovo kázání odpovídalo velmi dobře potřebám josefinské tolerance, jejímž konečným cílem bylo stejně jako u ostatních josefinských reforem přispět k stabilizaci feudálních poměrů, a proto bylo záhy poté vydáno tiskem v původním českém znění.²⁷ Není vyloučeno, že o jeho vydání se zasloužily samy státní úřady, jimž byl tento loajální projev reformovaného pastora jistě vítaným prostředkem kontrarevoluční agitace mezi lidem.

V názorech na poslání maďarské reformované misie a tolerovaných církví v českých zemích se shodovali s českými feudály i feudálové maďarští. Přímě čítankově to dokládá dopis maďarského reformovaného magnáta László Szilassyho bývalému vychovateli jeho dětí Imre Csiderovi z 23. dubna 1783.²⁸ Szilassy v něm nabádal Csidera, aby upevňoval v lidu poslušnost k vrchnostem a panovníkovi a vedl jej k plnění jeho poddanských povinností. A slovy téměř totožnými s kázáním Kováčsovým jej prosil, ať učí lid dávat každému co jeho jest, komu daň, tomu daň a komu čest, tomu čest. Již po druhé zde tak v souvislosti s maďarskou reformovanou misí v českých zemích zazněla okřídlená věta, kterou křesťanské církve ve službách vládnoucích tříd po věky opravedlňovaly vykořisťovatelské systémy. V českých zemích, kde byl protestantismus dosud objektem ideologického útlaku feudálního řádu, mohly zpočátku vzniknout mezi poddanými jisté iluze o úloze tolerovaných nekatolických církví, stejně jako na druhé straně obavy katolických vrchností, které se vskutku projevovaly na mnoha místech jejich nevráživým postojem k činnosti kalvínských i luterských kazatelů. Maďarský mag-

²⁶ F. Š á d e k, Přehled dějin reformovaného sboru v Krouně od jeho založení až do znovuzřízení samostatného sboru v Rané, sb. Z roboty ducha k svobodě, Pardubice 1931, 31.

²⁷ Kováčsovo kázání vyšlo s latinským titulem „Oratio habita in Richenburg, cum primo sermonem sacrum dixisset ad populum Helveticae Confessionis addictum V. D. Minister Helveticae Confessionis Franciscus Kovarz (!) Hungarus“ už v roce 1782 bez udání jména tiskaře i roku a místa vydání. Datum vydání Kováčsova kázání uvedl J. D o b i á š v Časopise historickém, kde také otiskl jeho text (roč. 1881, 315–316). Po druhé uveřejnil toto Kováčsovo kázání Adámek II, 15–16.

²⁸ Opis tohoto dopisu se nachází v rukopisném zápisníku Imre Csidera z r. 1789, RK Budapest, odd. történeti tárgyú kéziratái (rukopisy historické povahy), sign. 1. 556 / 10.

nát, příslušník země, v níž protestantské církve již řadu staletí osvědčily svou schopnost ideově podepírat panství feudálů stejně dobře jako církev katolická, nezapochyboval však ani na okamžik o skutečném reakčním společenském úkolu reformované církve v českých zemích.

U nás se setkal toleranční patent nejprve na mnoha místech s nesouhlasem u vrchností i ve státních úřadech, ale jejich odpor nemohl náboženskou toleranci, prosazovanou feudálním státem, odvrátit. Během několika let se poměr vrchností a nižších státních úřadů k protestantským pastorům pronikavě změnil, neboť i konzervativní živly mezi nimi pochopily, jakou pomoc mohou tolerované církve feudálnímu režimu poskytnout. Přispěl k tomu též rázný postoj Josefa II., který neváhal suspendovat i vyšší státní úředníky, protivící se tolerančním nařízením, a vyžadoval jejich plnění na evangelicích i na katolicích. Proto se později setkáváme s tím, že vrchnosti i státní úřady chrání protestantské pastory jako součást feudální moci a poskytují jim např. podporu při vymáhání nedoplatků církevních dávek od věřících stejnou měrou jako kněžím katolickým. Tak vrchnostenský úřad v Litomyšli vymohl v roce 1790 reformovanému pastoru v Bučíně Mihályi Barimu u poddaných zaplacení příspěvku na plat superintendentovi a v r. 1791 pohrozil poddaným z Poříčí a Kamenných Sedlišť, dluhujícím mzdu reformovanému pastoru v Proseči Istvánu Gaálovi, exekucí. István Gaál, sloužící v letech 1783—1793 na Vysočině v Telecím a Proseči, je typickým příkladem nekatolického kněze, oddaného tělem i duší feudálnímu vrchnostem a krajně nepřátelského lidu. V Poříčí a Kamenných Sedlištích tvořili největší počet Gaálových dlužníků příslušníci sociálně slabších vrstev vesnického obyvatelstva, podruzi a chalupníci, zdeptaní feudálními povinnostmi tak, že jim na plat reformovanému pastoru již opravdu nezbývalo. Svým bezohledným postupem vzbudil Gaál u poddaných velký odpor; většina z nich si uvědomila, že v protestantském pastoru získali jen novou vrchnost, jež rozmnožila počet jejich feudálních povinností, a někteří dospěli poznáním, že také evangelické náboženství slouží celému systému feudálního vykořisťování, až k atheismu. Z bývalých „helvítů“ se k němu přiklonila zejména řada podruhů a chalupníků v Dolním Újezdě, udávajících svou náboženskou skepsi za hlavní důvod neplacení mzdy pastoru Gaálovi. Pastor Gaál sáhl i k pronásledování blouznivců, a na jeho žaloby byli stíháni zvláště blouznivci v Budislavi u Proseče. Stejně jako Gaál si počínal i pastor István Vásárhelyi, který vymáhal ještě rok po svém odchodu ze Svratoucha, který patřil k nejchudším dědinám na Vysočině, na tamních nekatolických dlužné poplatky pomocí vrchnostenského úřadu v Rychmburku a krajského úřadu v Chrudimi.²⁹ Ale i Gaálové a Vásárhelyiové byli jen obyčejnými kolečky v systému feudální moci, jež se nerozpakovala sama jejich církevní vrchnost po splnění jejich úkolů odhodit jako nepotřeb-

²⁹ O Gaálovi srv. V. Schulz, *Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšlském v století XVIII.* (dále Schulz), 445—446, 452—457 a Rezek—Šimák I, 101. O Vásárhelyim viz Adámek II, 125—126.

nou veteš. I tak věrného služebníka církve a feudalismu, jako byl István Gaál, dovedla evangelická církevní vrchnost existenčně zničit v době, kdy se již blížil sedmdesátce a nemohl vykonávat své služby tak dobře jako v mladších letech. Pro nepatrnou příčinu byl Gaál v r. 1820 evangelickou konsistoří propuštěn a přinucen bez jediného haléře odstupného k návratu do Uher.³⁰ Jeho prosebné listy o pomoc k předtiské a zadunajské reformované superintendenci v Uhrách svědčí o tom, že dožil svůj život v naprosté bídě.³¹

Tolerované nekatolické církve se postupem času stávaly nepostradatelnými pomocníky feudální moci. Jedním z jejich nejdůležitějších úkolů byl boj proti lidovému sektářství, k němuž je vybízela svým nařízením ze 17. dubna 1788 sama evangelická konsistoř pro dědičné země ve Vídni.³² Český superintendent Samuel Szücs se snažil r. 1790 vymoci za boj reformovaných pastorů proti náboženským blouznivcům od rychmburského vrchnostenského úřadu úpravu jejich platů na místech nejvíce zasažených lidovým sektářstvím.³³ Na pomoc protestantských církví při odvrácení nebezpečných tendencí v lidu v období francouzské buržoazní revoluce spoléhal i feudální stát, a snažil se proto mírnit rozbroje mezi protestanty a katolíky a často se při tom postavil i na stranu protestantů.³⁴

Tento celkový negativní profil evangelických církví v Čechách a na Moravě, o něž se zasloužili i příslušníci maďarské reformované inteligence, nevylučuje možnost hodnotit kladně ty představitele maďarské reformované inteligence, jejichž práce směřovala k podpoře českých obrozenských snah a protifeudálních tendencí poddaných vrstev. Dotknu se tu blíže jediné důležité otázky, týkající se kulturní a osvětové činnosti pokrokových představitelů maďarské reformované inteligence a jejich ideového působení mezi lidem Vysočiny. Zaměřím se především na osobnost Michala Blažka, často vzpomínaného v souvislosti s tzv. helvetskou rebelií, hlavně na otázku jeho spojení s uherskými jakobíny a jeho celkového přínosu k obrozenskému procesu na Vysočině.

³⁰ J. D o b i á š, Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856, Časopis historický 1881, 18–20.

³¹ Viz TIREKL Šarišský Potok B XIV 19. 078 a Archiv reformované zadunajské superintendence v Pápě sign. 1827 / 63. Datum Gaálovy smrti není známo. Poslední zmínku o něm nacházíme v hlášení budínského agenta uherské reformované církve zadunajské superintendenci z r. 1832, v němž si stěžuje, že mu Gaál dosud neposlal stvrzenku na poskytnutou podporu (viz Archiv ref. zadunajské superintendence v Pápě sign. 1832/59 č. 43).

³² J. D v o ř á k l. c. 122.

³³ Szücsův přípis z Vysoké rychmburskému vrchnostenskému úřadu z 23. IX. 1790 uveřejnil A d á m e k II, 116–117.

³⁴ Tak kraj. úřad v Chrudimi uložil 6. IX. 1792 hospodář. úřadu v Rychmburku, aby nebránil nekatolíkům ve výkonu domácích a polních prací o katolických svátcích (ibid. II, 120 až 121) a 13. IX. 1793 nařídil vrchnostenskému úřadu v Litomyšli, aby podporoval reformovaného pastora ve Sloupnici Andráse Ákose a netrpěl nesnášenlivé chování katolického faráře v Čes. Heřmanicích Matěje Střelského k maďarským reformovaným pastorům (Schulz, l. c. 464).

Michal Blažek byl řadu let vychovatelem u maďarského osvícence a josefisty barona Gedeona Rádaye, který soustředil ve své bohaté knihovně díla nejpokrokovějších západoevropských filosofů a znal dobře názory Rousseauovy, Voltairovy, Helvétiovy, Diderotovy aj.³⁵ V jeho knihovně měl možnost seznámit se s těmito filosofy i Blažek, který dostal poté příležitost osobně přijít do styku s projevy pokrokového osvícenského buržoazního myšlení a pozorovat v praxi společenské vztahy utvářené osvícenským ideálem za svých studií v Holandsku a Švýcarsku; o vymoženostech buržoazního zřízení ve Švýcarsku psal Blažek Gedeonu Rádayovi s velkým nadšením ze Ženevy 4. srpna 1781.³⁶ Když se začala připravovat misie maďarských reformovaných pastorů a učitelů do českých zemí, vrátil se Blažek na pokyn zástupce zátiského superintendenta Istvána Szathmáriho Páksiho domů³⁷ a odešel jako první reformovaný kazatel z Uher v srpnu 1782 na Moravu. Po dvouletém působení v Nosislavi se přestěhoval do Jimramova, kde jej zastihlo v druhé polovině roku 1784 jmenování superintendentem, za něž vděčí nejvíce Rádayovi.³⁸ V blízkém styku byl také s druhým hlavním předákem maďarských kalvínů Józsefem Telekim st., který financoval tisk jeho evangelických edic.³⁹ V okruhu Rádaye a Telekiho se pohybovala též řada uherských jakobínů a je možné, že s některými z nich přišel Blažek do styku už v době svého vychovatelství u Rádayových. Jednou z nejvážnějších judicií proti Blažkovi při jeho vyšetřování pro domnělou účast na helvetské rebelii na Vysočině v r. 1796—97 byl jakobínský revoluční leták „Vox clamantis in deserto ad Hungaros“, který napsal účastník spiknutí uherských jakobínů Ferenc Abaffy r. 1794 na nápěv Marceillaisy, jež Blažek obdržel podle vlastního doznání před krajskou vyšetřující komisí v Jihlavě zároveň se stížnými spisy dvou uherských žup z r. 1793 proti omezování svobody tisku od svého švagra Jana Podhradského ze Senice jako „zajímavost“ pro svou sbírku literárních památek. Blažek se hájil tím, že tyto věci nikomu neukazoval a dále je nerozšiřoval. Vyšetřující komise se s jeho vysvětlením spokojila a napomenula jej pouze, že měl nedovolené písemnosti ohlásit

³⁵ Srov. V. S e g e s v á r y, Egy magánkönyvtár a XVIII. században. Ráday Pál és Ráday Gedeon a magyar kultúra szolgálatában. (Jedna soukromá knihovna v XVIII. století. Pál Ráday a Gedeon Ráday ve službách maďarské kultury), Református Egyház 1954, č. 9, 194.

³⁶ Tento list uveřejnil V. S e g e s v á r y l. c. (pozn. 3), 13—14.

³⁷ István Szathmári Paksi k tomu vyzval Blažka ve svém listě posluchači protestantské akademie v Utrechtu Istvánu Nagyovi z 1. I. 1782. Uveřejnil jej L. S e g e s v á r y, Adalékok a cseh-morva misszió történetéhez (Příspěvky k historii česko-moravské misie), Theologiai Szemle 1935, 142.

³⁸ Srov. dopis Michala Blažka Gedeonu Rádayovi z Nosislavi 24. I. 1784, který otiskl J. M o l n á r v časopise Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1906, č. 36, 562—564.

³⁹ Telekiho zásluhy o tisk Blažkových českých knih ocenil sám Blažek v předmluvě k prvnímu vydání Szikszaiových modliteb, datované 4. VIII. 1796. (Jiřího Szikszai křesťanská naučení a modlitby. Z uherského jazyka přeložil Michal Blažek. V Praze 1796.)

a odevzdat státním úřadům.⁴⁰ Tato Blažkova výpověď však nebyla pravdivá. Blažek neobdržel tyto písemnosti od svého švagra Jana Podhradského, nýbrž od pastora Sándora Kúna z Klobouk,⁴¹ který je mohl nejspíše získat od pastora německého luteránského sboru v Brně Heinricha Rieckeho, jenž se seznámil osobně s uherskými jakobíny za jejich nedobrovolného pobytu v brněnské věznici.⁴² Kún přicházel s Rieckem často do styku, když zajišťoval v Brně tisk českých knih moravských kalvínů, a sám nebyl zcela uzavřen liberálnějšími myšlenkami, jak o tom svědčí jeho překlad jednoho spisu Heryngova, v němž se hlásí k představám osvícenského theocentrismu.⁴³

Je takřka nepochopitelné, že Blažek mohl být za přechovávání jakobínského letáku a nedovolených písemností vyšetřující komisí pouze napomenut, ačkoliv v Uhrách byli lidé po odhalení jakobínského spiknutí pro četbu a rozšiřování jakobínských spisů odsuzováni k dlouholetému žaláři či dokonce k smrti.⁴⁴ Sám Ferenc Kazinczy, vůdčí osobnost prvního stadia rozvoje maďarského národního obrození a organizátor hnutí jazykové obnovy, byl pro toto provinění odsouzen k smrti a teprve později omilostněn. Shovívavost vyšetřujících orgánů vůči Blažkovi si nedovedeme vysvětlit jinak než zásahem některého z jeho mocných maďarských příznivců, který už předem usměrnil vyšetřování v jeho prospěch. Mezi listinami, zabavenými Blažkovi, byly ostatně i maďarské poznámky Kazinczyho,⁴⁵ jež by ukazovaly na to, že Blažek s ním měl nějaké bližší spojení, ať už šlo o styk

⁴⁰ J. D o b i á š, O zatknutí pana superintendenta M. Blažka, Časopis historický 1881, 179. Zmíněný jakobínský leták a petici gemerské župy 9. IX. 1793 a biharské z 30. IX. 1793 uveřejnil na základě kopií v Rukopisném oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti (Quart. Lat. 720, fol. 41–44, Quart. Lat. 2, 317) VIII, fol. 125–126 a Quart. Hung. 69, fol. 1–8 a v SAB (MG/pres., fasc. 51, kart. 53) K. B e n d a, A magyar jakobinus mozgalom iratai (Dokumenty hnutí maďarských jakobínů) I, Budapest 1957, 1043–1045, 938–953. Zmiňuje se o nich též K. M e j d ř i c k á l. c. 113.

⁴¹ Viz dopis Sándora Kúna Michalu Blažkovi z Klobouk 3. IV. 1794, AMS Praha, fasc. 6.

⁴² Srov. Kazinczyho poznámku k latinské historii maďarských jakobínů od Antala Szirmaye z r. 1809, v níž Kazinczy vzpomíná s velkým uznáním na Rieckeho řeč nad hrobem Samuela Vrchovského, který byl po odsouzení pro účast na jakobínském spiknutí uvězněn v Brně a zemřel ve vojenské nemocnici v Zábrdovicích. (K. B e n d a l. c. III, Budapest 1952, 401.) Benda uvádí mylně v Obrovicích. Správný údaj má B. P i t r o n o v á, Brněnská internace účastníků prvního republikánského hnutí v Uhrách, Slovanské historické studie I, Praha 1955, 87.

⁴³ Krátké vyučování v křesťanském učení pro děti obojího evangelického vyznání složené od Danyela Jindřicha Herynga. Z německého skrz Alexandra Kúna, slova Božího kazatele přeložené. Nákladem překladatele. V Brně vytištěné u Františka Karla Siedlera 1799.

⁴⁴ Blažek patrně nebyl u nás jediný, kdo znal spisy maďarských jakobínů. Otázka jejich vlivu na české země si vyžádá dalšího šetření. Zajímavé je v tom směru např. vyšetřování strážnického hořmistra Magnuse Czeynarda z r. 1795 pro jeho styky s jedním z vůdčích představitelů maďarských jakobínů Károlyem Szenem (č. 1916) 95, sign. 36, kart. 34, B 13, SAB.

⁴⁵ Srov. K. M e j d ř i c k á l. c. 113. Šlo o poznámky Kazinczyho ke vzniku petice biharské župy z 30. IX. 1793, na němž měl patrně sám Kazinczy velký podíl. Otiskl je K. B e n d a l. c. I, 948–949.

přímý či nepřímý. Prostředníkem tu mohl být např. maďarský reformovaný pastor v Libiši ve středních Čechách János Végh, který byl v Šarišském Potoku spolužákem Kazinczyovým, z dob studií uchoval ve svém zápisníku jednu jeho latinskou báseň a také později s ním udržoval přímý styk, jak o tom svědčí jeho obsáhlý dopis Kazinczymu z Libiše 7. června 1783, v němž mu podrobně vylíčil svou cestu do Čech.⁴⁶ Podezírání Blažka ze sympatií k uherským jakobínům nebylo tedy rozhodně bezdůvodné, i když obvinění, že měl vůdčí roli v přípravách tak zvané helvetské rebelie, se ukázala nepravdivá a byla vykonstruována komisařem Grohmanem, právě tak jako celá helvetská rebelie, jež nebyla ničím jiným než protifeudálním hnutím poddaných na Vysočině proti vojenské povinnosti.⁴⁷

Historii helvetské rebelie vylíčil Blažek podrobně v českém veršovaném vyprávění,⁴⁸ v němž projevil pozoruhodný smysl pro lidovou řeč, lidový způsob myšlení a vyjadřování. Jeho čeština je neobyčejně jadrná a místy připomíná veršované spisy českých písmáků 18. stol. Třebaže smyslem tohoto Blažkova veršování bylo odvrátit od sebe podezření z podpory revolučních akcí, získáváme z něho plastický obraz o protifeudálním smýšlení lidu. Na oprávněné příčiny nespokojenosti poddaných s feudálním pořádkem upozornil Blažek i při výslechu před krajskou vyšetřující komisí v Jihlavě, kde hovořil o jejich odporu k vrchnostenskému útlaku i nenávisti k válce, již pokládali za záležitost pánů. Zmínil se také o jejich nadějích v revoluční Francii, od níž očekávali především zrušení roboty. Blažek rovněž uvedl, že svá revoluční očekávání čerpal utiskovaný lid z pražských českých novin, v nichž čítal se zalíbením zprávy o porážkách rakouských armád a pronikání francouzských revolučních vojsk k českým hranicím.⁴⁹ Neřekl ovšem již, že tyto noviny si vypůjčovali od pokrokových příslušníků české buditelské inteligence a v hojném počtu také od uherských reformovaných pastorů, jak o tom svědčí např. hlášení krajského hejtmána chrudimského z ledna 1793.⁵⁰ V souvislosti s šířením jakobínských idejí na českém venkově padlo jméno Blažkovo už při vyšetřování poddaných na Dalečínku na panství kunštátském, kde se

⁴⁶ Latinská báseň Kazinczyho se nalézá v rukopisné Knize zápisů Jana Végha z 2. pol. 18. stol. (str. 65) uložené v Knihovně Husova sboru v Praze. Véghův dopis Kazinczymu uveřejnil J. V á c z y v Kazinczy Ferencz levelezése (Korespondence Ferencze Kazinczyho), I, Budapest 1890, 42—46.

⁴⁷ Prokázala to jasně K. M e j d ř i c k á v l. c. v kap. Hnutí proti vojenské povinnosti na Českomoravské vysočině r. 1797 (str. 99—120). Mejdřická však současně poněkud otupila skutečné revoluční ostří hnutí podceněním takových závažných projevů jako je přísaha helvetských rebelů, která vyhrožuje smrtí každému zrádci, ztrátou majetku všem služebníkům feudálů a v případě francouzské okupace i vyvražděním císařské rodiny, (SAB—1313, sign. 53, kart. 51).

⁴⁸ Otiskl je J. F. S v o b o d a, Helvetská či frajmaurská rebelie r. 1797, Čas. mor. mus. zem. 1912, 241—256 a 1913, 89—111.

⁴⁹ K. M e j d ř i c k á l. c. 111.

⁵⁰ F. R o u b í k, Ohlas francouzské revoluce na českém venkově r. 1793—1794 ve světle úředních zpráv, Časopis pro dějiny venkova (roč. X/177).

v r. 1792 šířily mezi poddanými znepokojivé názory o potřebě stejných povinností a práv na práci a využívání jejich výsledků u všech lidí bez rozdílu sociálního postavení. Vyšetřováním se zjistilo, že jedním z hlavních šířitelů těchto zásad byl koníkovský poddaný Sláma, který rozséval i nedůvěru k mnoha náboženským tezím a pochyboval také o pravdivosti evangelia, přičemž se výslovně odvolával na výklad jimramovského superintendenta Blažka.⁵¹

I z těchto několika málo skutečností lze, tuším, vyvodit závěr, že Blažek už svým vzděláním a životními zkušenostmi patřil k nejosvícenějším příslušníkům inteligence, kteří v té době působili na českém venkově; jeho činnost byla nesena duchem svobodomyšlným a sympatiemi s utiskovaným poddaným lidem i odporem k výstřelkům feudální vlády a feudální náboženské ideologie. Blažek měl kladný vztah také k českému národnímu obrození a celému českému národně uvědomovacímu procesu. V jeho knihovně nalézáme vedle nejpokrokovější osvícenské literatury evropské, jako byly spisy Wielandovy nebo Baylyho Výtah z encyklopedického slovníku z r. 1720, také Letopisy trojanské, Jungmannovu Historii literatury české, Miscellanea der böhmischen und mährischen Literatur a dokonce i Písň katolické Tomáše Fryčaje, což ukazuje na Blažkovo osvícenské povznesení nad malichernou náboženskou zaujatost.⁵² Blažkova osobnost vzbudila pozornost samotného Dobrovského, který r. 1790 prosil Ribaye o některé Blažkovy knihy a zajímal se též o životní osudy jejich autora, když byl už r. 1787 posoudil ve svém časopise Litterarisches Magazin Blažkovo vydání v evangelických kruzích velmi rozšířeného spisku Elsnerova „Mléko čisté pravdy boží“ a jiné evangelické náboženské knihy, jež vydával Blažek česky v Brně a v Litomyšli.⁵³ Ostatně zájem Dobrovského o literární činnost Blažkovu nebyl patrně nahodilý, jak naznačuje srovnání s ideovým vlivem Dobrovského na růst revolučního myšlení i některých katolických pokrokových kněží v moravském prostředí.⁵⁴ Existuje dohad, že Michal Blažek byl také podavatelem prosebného spisu k českým stavům za podporu českého jazyka z r. 1793, který je jediným dokladem o proniknutí českých národních snah na zemský sněm.⁵⁵ Lásku k českému jazyku a české kultuře šířil Blažek i v lidových vrstvách; na jeho popud odebírali reformovaní pastoři vždy dva exempláře českých novin, jeden pro sebe a druhý pro lidové čtenáře.⁵⁶

⁵¹ M. Vaňáček, Na českomoravském pomezí v době Velké francouzské revoluce 1792, VVM 1947, 120–121.

⁵² Srov. soupis pozůstalosti Michala Blažka, SA Brno, fond C 9, sign. 13 D 9.

⁵³ F. Hrejsa, Dobrovský a čeští evangelíci, čas. Bratislava 1929 (roč. III), 587–588.

⁵⁴ Srov. M. Vaňáček, Obdivovatelé Velké francouzské revoluce mezi kněžstvem na Znojensku, VVM XIII (1958), č. 4 a I. Pfař, Příspěvek k ohlasu Velké francouzské revoluce na Vysočině, VSV III (1959), 266.

⁵⁵ Srov. J. B. Čapek, Československá literatura toleranční I, 214–215. Čapek čerpá svůj údaj z J. Práška, Dějiny Čech a Moravy nové doby, kniha X, Praha 1905, 137.

⁵⁶ G. Loeshe, Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche, Wien—Leipzig 1915, 172–173.

Blažek byl nesporně svým vzděláním a ideovým profilem mezi uherskými reformovanými pastory na Vysočině osobností ojedinělou. V jeho okruhu nacházíme však také další pokrokové maďarské kalvínské kněze, kteří se dovedli přiblížit opravdovým potřebám lidu, snažili se o jeho hmotné a kulturní povznesení a s porozuměním sledovali i jeho protifeudální boj. Jedním z nich byl např. Blažkův švagr János Inczédy, který byl společně s ním vyšetřován pro domnělou účast na helvetské rebelii a záhy po svém propuštění mu napsal dopis, v němž jasnoživě označil celé helvetské spiknutí za výmysl feudálů, který jim měl poskytnout záminku ke krvavým represáliím proti poddaným, skrývajícím se v těžce dostupných lesích Vysočiny před vojenskou povinností.⁵⁷ Přitom Inczédy nebyl stejně jako Blažek zcela bez viny, neboť tytéž jakobínské agitační projevy, které Kún zaslal Blažkovi, poslal také Inczédymu.⁵⁸ Inczédy byl svými životními zkušenostmi a názory zvláště vnímavý pro každou revoluční ideologii, směřující proti stávajícímu feudálnímu řádu. Než se dostal do Německého, kde působil v letech 1792—1798, zkusil Inczédy mnoho bídy, zejména za svého pobytu v Růždce na Valašsku, odkud napsal Blažkovi mnoho trpkých dopisů, v nichž mu vylíčil bědné postavení poddaných horalů a rozhodně odsoudil způsob, jakým je vysávala vrchnost světská i církevní.⁵⁹ Z Německého odešel Inczédy v březnu 1798 na opačný konec Vysočiny do Velké Lhoty u Dačic, kde prožil za napoleonských válek v zimě 1804—1805 těžký hladomor, před nímž lhotečtí chalupníci i sedláci utíkali až do Myjavy na Slovensko.⁶⁰ Všechny tyto tíživé zkušenosti utvrdily Inczédyho v jeho odporu k feudální zvrůli i v sympatiích k vykořisťovanému lidu. Ač byl sám příslušníkem nižší uherské šlechty, dospěl uprostřed bídy, jež naň dolehla ve Lhotě, k přesvědčení o nicotnosti šlechtického titulu bez hmotného zabezpečení, jak to lapidárně vyjádřil v jednom dopise Blažkovi větou „tamen est titulus sine vitulo“.⁶¹ Svůj kladný vztah k lidu osvědčil Inczédy též pomocí, kterou poskytl lhoteckým poddaným při odchodu jejich synů na studie do Uher. Státní úřady se snažily studium dětí poddaných v cizině všemožně omezit. Jednak tím chtěly zabránit úniku potřebných pracovních sil a za druhé měly malou důvěru v inteligenci, vyrůstající z lidových vrstev, v níž neviděly ochotného služebníka feudálního vykořisťovatelského systému. Charakteristický je příklad poddaných z Velké Lhoty u Dačic. Jejich žádost koncipovanou Inczédym, aby mohly

⁵⁷ Srov. dopis Inczédyho Blažkovi z Německého 21. 8. 1797, AMS Praha, fasc. 18. O něm též R. Ř í č a n, Jan Inczédy v Německém (Sněžném), Kostnické jiskry 1954, č. 36.

⁵⁸ Srov. Kúnův dopis Blažkovi vzpomenutý v pozn. 41.

⁵⁹ Viz Inczédyho dopisy Blažkovi z Růždky (AMS Praha, fasc. 28), zejména dopis z 3. XII. 1787 a článek R. Ř í č a n a, Proč odešel Jan Inczédy z Růždky, Kostnické jiskry 1954, č. 10.

⁶⁰ Viz dopis Inczédyho Blažkovi z Velké Lhoty u Dačic na jaře 1805, AMS Praha, fasc. 12.

⁶¹ Srov. list Inczédyho Blažkovi z Velké Lhoty u Dačic 13. VI. 1803, tamtéž. Zmiňuje se o něm též R. Ř í č a n, Jan Inczédy ve Velké Lhotě a opět doma, Kostnické jiskry 1954, č. 38.

jejich děti studovat na kalvínských lyceích v Kecskemétu a Nagy Körösi v Uhrách, krajský úřad v Jihlavě zamítl a výslovně zakázal Inczédymu přemlouvat syny poddaných ke studiu v Uhrách. Lhotečtí se poté obrátili v lednu 1802⁶² s prosbou o zprostředkování k superintendentovi Blažkovi, ale ani to patrně nepomohlo a povolení ke studiu v Uhrách obdrželi pro své syny až po několika letech. Inczédy jim zajistil bezplatný pobyt v alumniích v Körösi, Halasi a Kún Szent Miklósi a vypravil je do Uher zároveň se svým synem Samuelem, který studoval v Kecskemétu.⁶³

Studenti z Vysočiny se objevují na maďarských kalvínských školách už v devadesátých letech osmnáctého století. Prvním z nich byl Jan Pail ze Svratoucha, který studoval v letech 1789–1790 v Miškolci a od r. 1791 v Šarišském Potoku.⁶⁴ Tam studovali později také např. Jan Svoboda z Proseče, František Filipi z Telecího a Josef Totušek z Pavlovic, který pobyl několik let také v nejlepším maďarském kalvínském učilišti v Debrecíně, kde nacházíme ve čtyřicátých letech 19. století ještě Josefa Veselého z Německého,⁶⁵ a mnozí studovali též v Pápě, Kecskemétu, Nagy Körösi a jinde. Pavel Jelínek z Velké Lhoty u Dačic začal studovat v Halasi a studia dokončil v Pápě, Jan Vavruška z Prosetína studoval v Kecskemétu a Nagy Körösi atd.⁶⁶ Vavruška poslouchal v Nagy Körösi amnestovaného účastníka jakobínského spiknutí z r. 1794 profesora Gerszona Fodora, který studoval v Ženevě a Paříži, byl znalcem pokrokové francouzské filosofie 18. stol. a obzvláštním ctitelem Rousseauovým, k němuž vštěpoval lásku také svým žákům.⁶⁷

⁶² List lhoteckých poddaných superintendentovi Blažkovi podepsaný Jiřím Lojkou, Vojtěchem Novákem, Křištofem Krausem a Vojtěchem Jelínkem z Velké Lhoty u Dačic 13. I. 1802, AMS Praha, fasc. 58.

⁶³ List Inczédyho Blažkovi z Velké Lhoty u Dačic 6. V. 1805, tamtéž fasc. 12.

⁶⁴ O Pailových studiích v Miškolci srov. pastor Samuel Sallai Blažkovi z Javorníka 12. VII. 1789 a Antonín Frolka Blažkovi z Javorníka 25. V. 1790, AMS Praha, fasc. 39. K jeho studiím v Miškolci i Šarišském Potoku srov. dále ještě účty moravské superintendenty na rok 1790, v nichž je zanesena podpora 4 zlatých studentům v Miškolci Janu Pailovi a Antonínu Frolkovi (tamtéž fasc. 147) a seznam vydání z pokladny chudých kalvínského kolegia v Šarišském Potoku za rok 1791, podle níž byla poskytnuta v tomto roce českým studentům Janu Košutovi a Janu Pailovi podpora 6 zlatých, Ratio super cassa pauperum... a die 27a Octobris anni 1790 ad diem usque 30tam May anii 1792, Archiv kalvínského kolegia Šarišský Potok.

⁶⁵ Srov. Protocollum togatorum subscribentum 1797–1840, Archiv kalvínského kolegia Šarišský Potok a Series studiosorum Coll. Ref. Debrecziensis 1826–1869, Archiv kalvínského kolegia Debrecín. Svoboda je zapsán v seznamu potockých studentů 18. VII. 1817, Filipi 11. IX. 1819 a Totušek 12. IX. 1828. Totušek studoval předtím od r. 1826 v Debrecíně, kde nacházíme v seznamu studentů na rok 1841 i jméno Veselého.

⁶⁶ Údaje o studiích Jelínkových a Vavruškových ve statistických tabulkách na r. 1831, ASM Praha, fasc. 115. Vavruška napsal o svém pobytu v Kecskemétu, kde bydlel u bratra klobouckého pastora Kúna, Pála Kúna, 6. VI. 1806 z Kecskemétu Michalu Blažkovi dopis, tamtéž fasc. 32.

⁶⁷ O Fodorovi srov. K. B e n d a l. c. II, 677.

Maďarské kalvínské školství mělo na sklonku 18. a počátku 19. stol. vynikající úroveň. Působila na něm řada pokrokových profesorů, odchovaných nejen osvícenským josefinismem, ale v mnoha případech také myšlenkami filosofických přípravitelů francouzské buržoazní revoluce, Rousseaua, Voltaira, Holbacha aj. V maďarských kalvínských školách vystudovali v té době nejvýznamnější činitelé maďarského národního hnutí a maďarské literatury Kazinczy, Csokonai, Kossuth a další. Studium studentů z Vysočiny, jež se uskutečnilo především díky maďarským reformovaným pastorům a učitelům, významně přispělo k růstu české obrozenské inteligence lidového původu a je tedy svým způsobem i pozoruhodným přínosem maďarské reformované inteligence českému národnímu obrození.

Vztahy mezi maďarským a českým prostředím, které připravovali maďarští reformovaní pastoři a učitelé svým působením na Vysočině, byly bohaté a oboustranně plodné. Nelze tu vypočítat všechny jejich formy. Kromě jednání uprchlých českých poddaných o vyslání uherských reformovaných pastorů a učitelů do Čech a Moravy, studia českých studentů na maďarských kalvínských školách sem patří i vzájemná korespondence českých a maďarských kalvínů, na níž se nepodíleli pouze kněží a světská inteligence, ale i sami poddaní, jak to dosvědčují např. listy teleckých, jimramovských a novoměstských evangelíků superintendentu Szalayovi do Miškolce.⁶⁸ Zvláště zajímavý je v tomto směru list obce Telecí, zapadlé horské dědiny na Poličsku, jejíž korespondence s vysokým maďarským církevním hodnostářem ukazuje na vzrůst sebevědomí lidového kolektivu a uvolnění jeho aktivity josefinskými reformami.

Kdežto cílem vedoucích představitelů uherské kalvínské církve i českých feudálů a rakouského státního aparátu bylo posílit budováním reformovaných církví v Čechách a na Moravě celkovou pozici feudalismu, jednotlivé pokrokové osobnosti mezi maďarskou reformovanou inteligencí napomáhaly svým úsilím k vytváření protifeudálního svazku lidu a inteligence, k rozšíření pokrokových osvícenských či přímo revolučních idejí mezi lidem a kulturně-osvětovému povznesení lidových vrstev ve smyslu potřeb českého národního obrození. V tom je také největší pokrokový přínos činnosti maďarské reformované inteligence na Vysočině, jednoho z hlavních center jejího působení v českých zemích, jež tak tvoří nejen významnou součást obrozenských vztahů česko-maďarských, ale též cenný příspěvek k celkovému vývoji našeho národního obrození.

Z filosofické fakulty university J. E. Purkyně v Brně

⁶⁸ Listy zasláné superintendentu Szalayovi z Telecího 25. II. 1783, z Jimramova 28. II. 1783 a z Nového Města na Moravě 14. I. 1784 jsou v TIREKL Šarišský Potok A XIX 7.027, A XIX 7.028 a A XX 7.184. List teleckých je podepsán Josefem Zrústem i list jimramovských Janem Librou.

A MAGYAR REFORMÁTUS ÉRTELMISÉG MŰKÖDÉSÉHEZ A CSEH-MORVA FENNSÍKON A CSEH NEMZETI ÉBREDÉS KEZDETÉN

A türelmi rendelet kiadása után Magyarországról sok református pap és tanító jött hazánkba, akik néhány kivétellel valamennyien magyarok voltak. Kiküldetésükről főleg a tiszáninneri superintendencia gondoskodott Szalay Sámuellel az élén és az első ösztönzést az egész akcióhoz a Magyarországra szökött cseh jobbágyok adták. Bár a cseh és morva református egyházak türelmi rendelet követő korszakban úgy voltak kiépítve, hogy minél jobban szolgálják a feudális társadalmi rendet és annak uralkodó osztályát, akadtak egyesek, akik közel álltak a néphez és tudatosan kifejezték érdekeit. Ilyen volt például Blázsek Mihály, akinek talán a magyar jakobinistákkal is volt kapcsolata, Inczedy János, aki a többiek között a cseh tanulóknak a magyar református iskolákon folytatott tanulmányai körül szerzett érdemeket. A Cseh-morva fennsíkbeli származó jobbágyfiak a cseh nemzeti ébredés első évtizedeiben például Sárospatakon, Debrecenben, Nagykörösön és Kecskeméten tanultak. Ezzel a magyar református értelmiség haladobbjai hozzájárultak a cseh nemzeti ébredés sikeréhez és működésük az ébredés kora cseh-magyar kapcsolatainak értékes része.